

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

İSLAMİ İLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Islamic Sciences Researches

مجلة بحوث العلوم الإسلامية

Cilt
Volume
اجلد

2

Sayı
Issue
العدد

3

Bahar
Spring
ربيع

2018

TEFSİR USÛLÜ AÇISINDAN İBN KESİR MUKADDİMESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Murat ORAL¹

Özet

Pek çok müfessir, kaleme aldıkları tefsir eserinin başına bir mukaddime yazarak, hem Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak tefsir usûlü ile ilgili bazı önemli bilgilere yer vermiş hem de tefsirinde izleyeceği metottan ve tefsirini kaleme alma amacından bahsetmiştir.

Bu yolu takip eden önemli müfessirlerden biri olan Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, tefsirinin başına uzun bir mukaddime yazmış, tefsir usûlü ve tarihi ile ilgili pek çok önemli konudan söz etmiştir.

Biz de tefsir alanında oldukça önemli bir konuma sahip olan İbn Kesîr'in, tefsir usûlü ile ilgili görüşlerini öğrenmek amacıyla "Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm" adlı tefsirinin başına yazmış olduğu mukaddimesini tefsir usûlü açısından irdelemeyi uygun bulduk.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tefsir Usûlü, İbn Kesîr, Mukaddime, Rivâyet.

¹muratoral0147@gmail.com

ASSESSMENT OF IBN KATHIR'S INTRODUCTION ABOUT METHODOLOGY OF TAFSEER

Abstract

Many mufassir begin their tafseers with introduction. Firstly they purpose to contribute understanding of Qur'an nicely and to give knowledge about methodology of Tafseer. They also try to explain; their aims in this tafseer and their methodology which they follow up.

Also Ibn Kathir wrote long introduction in his own Tafseer and he mentioned many important historical and methodological knowledge about tafseer in this introduction.

We deem suitable to study about introduction of Tafsir al Quran al-Azim because of learning his view about methodology of his Tafseer and It should not be forgotten that Ibn Kathir who have important and center position in this science.

Keywords: Tafseer, Methodology of Tafseer, İbn Kathir, Introduction, Riwayah.

Giriş

İbn Kesîr, h. 700-701 yılında Busra'nın Müceydilü'l-Karye köyünde dünyaya geldi.² Babası öldüğünde henüz üç yaşındaydı. 707 yılında ailesiyle birlikte Dımaşk'a göç etti. Ağabeyi Kemaleddin Abdülvehhâb onun öğrenimiyle yakından ilgilendi. 711'de Kur'an-ı Kerîm'i ezberledi. Pek çok meşhur ilim ehlerinden ders aldı. Hocaları arasında Burhâneddîn İbrâhîm b. el-Fezârî, Bahâeddîn b. Asâkir, Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, Takiyyuddîn b. Teymiyye ve Zehebî vs. bulunmaktadır. Hocaları arasından en çok Burhâneddîn el-Fezârî, kayınpederi Yûsuf el-Mizzî, Zehebî ve İbn Teymiyye'den etkilenmiştir.³

İbn Kesîr öğrenimini tamamladıktan sonra hatiplik, müderrislik, kıraat hocalığı, müftülük ve mahkeme heyeti üyeliği gibi çeşitli görevlerde bulundu. Camilerde verdiği umumi derslere ve darü'l-hadislerdeki derslerine katılan çok sayıda talebe rivayette bulunmuştur. İbn Hiccî, Sa'deddîn en-Nevevî, İbnu'l-Cezerî Muhammed b. Muhammed, Bedreddin ez-Zerkeşî bunların en meşhur olanlarıdır. O, fıkhıta Şafii mezhebine mensup olmakla beraber diğer mezheplerin görüşlerine de açıktı. İbn Teymiyye'nin etkisinde kalarak selef akîdesine sahip olmuş, hilafetin Kureyşliliğini savunması dışında diğer dinî-siyasî konularda onun görüşlerine bağlı kalmıştır.⁴

² Busra, günümüzde Süriye'nin Der'a iline bağlı antik bir şehirdir. Şehir, Der'a şehir merkezinden 40 km ve Başkent'ten yaklaşık olarak 140 km uzaklıkta Ürdün sınırına yakın bir konumdadır.

³ Özeydî, Abdülkerim, "İbn Kesîr", *DİA*, İstanbul 1999, XX, s. 132-134, s. 132; Cerrahoğlu, İsmail, "İbn Kesir ve Tefsiri", *AÜİFD*, XXV/1 (1982), s. 45-69, s. 45-46; Okumuş, Mesut, "İbn Kesir Tefsiri'nde Bağlamın Rivayet Tefsir Kaynağı Olarak Yeri", *İslami İlimler Dergisi*, II/1 (2007), s. 139-159, s. 141; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî el-'Askalânî (v.852/1449), *ed-Duraru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, Tahk.: Muhammed Abdulmu'îd Dâni, Meclisu Dâirati'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, Hindistan, 1972, c. I, s. 445; İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed (v.1089/1679), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, Tahk.: Mahmûd el-Arnaût, Dâru İbni Kesîr, Beyrût, 1986, c. VIII, s. 397.

⁴ Özeydî, "İbn Kesir", s. 132-133; Cerrahoğlu, "İbn Kesir ve Tefsiri", s. 46-47; İbn Kâdî

Yönetim aleyhindeki her türlü isyana karşı olan İbn Kesir, Memlük Devleti ile olduğu kadar ulema ve halkla da iyi ilişkiler içindeydi ve hemen her konuda ılımlı bir siyaset takip edilmesinden yanaydı. Hükümdarlar, emirler, ulema ve halk nezdinde güvenilir bir şahsiyetti. Önemli dini ve siyasi meselelerde onun fetvasına başvurulmuş ve verdiği kararlara uyulmuştur.⁵

Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden İbn Kesir 26 Şaban 774'te Dımaşk'ta vefat etti. Vasiyeti uyarınca Dımaşk'ta Bâbu'n-Nasr dışındaki Sûfiye Mezarlığı'na hocası İbn Teymiyye'nin yanına defnedildi.⁶

İbn Kesir, fıkıh, tarih, hadis ve tefsir alanlarında pek çok eser kaleme almıştır. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, *Câmi'u'l-Mesânid ve's-Suneni'l-Hâdi li-Akvâmi's-Sunen* ve *Ahkâmu't-Tenbîh* meşhur eserlerinin bir kısmıdır.⁷

Müfessirimiz, tefsir ilmi alanında meşhur *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı eserini yazmıştır. Bu eser, âyetlerin tefsiri konusunda birincil tefsir metodu olarak kabul gören rivâyet tefsiri yöntemi ile kaleme alınmıştır. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, söz konusu yöntemin ilk dönemde sahip olduğu; ancak zamanla kaybetmeye başladığı güvenilirlik, sağlamlık, temel olma gibi özelliklerini ona yeniden kazandırmıştır. Ayrıca önceki tefsirlere kıyasla pek çok açıdan daha mükemmel bir şekilde te'lif edilmiştir.

İbn Kesîr, rivâyet ağırlıklı tefsirinde rivâyetlerin isnadlarını aktarmış, metinlerini doğru bir şekilde nakletmiş, hadisleri ve senedlerini tahlil ve tenkîd etmiştir. İsrâîliyyât'a dayalı haberlere karşı uyarılmış ve bu konuda övgüye mazhar bir yol izlemiştir.

Şuhbe, Ebû Bekir b. Ahmed (v.851/1448), *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, Tahk.: el-Hâfız Abdul'alîm Hân, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, h.1407, c. III, s. 85.

⁵ Özaydın, "İbn Kesir", s. 132-133.

⁶ Özaydın, "İbn Kesir", s. 133; İbn Hacer, *ed-Duraru'l-Kâmine*, c. I, s. 446; İbnu'l-'Îmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VIII, s. 399.

⁷ İbnu'l-'Îmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VIII, s. 398-399; İbn Kâdi Şuhbe, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, c. III, s. 85; Kehhâle, Ömer (v.1987), *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, t.y., c. II, s. 284.

Müfessir, tefsirinin başına tefsir usûlü ilmi ile ilgili uzun bir mukaddime eklemiştir. Dolayısıyla tefsir alanında önemli bir kaynak olan bu tefsiri kaleme alan İbn Kesîr'in, tefsir usûlü ile ilgili görüşlerini inceleme ve tefsirinde izlediği metodu hakkında genel bir bilgi oluşturması amacıyla Mukaddimesini incelemek uygun olacaktır. Bu yüzden ilk önce Mukaddimeyi tanıttıktan ve onda yararlandığı eserleri genel bir şekilde ele aldıktan sonra onu detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

1. Mukaddime'nin Genel Tanıtımı ve Kaynakları

Mukaddime üç bölümden ve çok sayıda alt başlıktan oluşmaktadır. Müfessirimiz, mukaddimesinin her bölümünü kaleme alırken işlediği konuda önceden yazılmış olan eserlerden çok faydalanmış ve alıntılar yapmıştır. Öyle ki her bölüm, bazı kitapların özeti-değerlendirmesi gibi bir mahiyete sahiptir.

Örneğin ilk bölüm, İbn Teymiyye'nin tefsir usûlü ile ilgili mukaddimesine çok benzerlik göstermektedir. Hatta benzerlikten öte bizzat İbn Teymiyye'nin, mukaddimesini oluşturan risâlelerden biri olduğunu rahatlıkla belirtebiliriz. Her ne kadar İbn Kesîr, hocası İbn Teymiyye'nin adını zikretmese de iki eser karşılaştırıldığında bu durum açıkça göze çarpmaktadır. Bu açıdan burada İbn Kesîr'in, hocasının eserini özetlediği izlenimi uyanmaktadır.

İbn Kesîr, ikinci bölümde Buhârî'nin, *Sahîhu'l-Buhârî* adlı eserindeki Fedâilu'l-Kur'ân bölümünü şerh etmiştir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen bazı sûrelerin fazileti ile ilgili hadisleri ise ilgili sûrelerin tefsiri girişinde aktardığı için mukaddimedede bu hadislere değinmemiştir.⁸

Üçüncü bölümde ise “Kur'ân tilâveti, tilâvetin ve okuyucuların fazileti ile ilgili hadisler bütünü” başlığı adı altında hadisler aktarmıştır. Genellikle Ahmed, Bezzâr ve Ebû Ya'la'nın eserleri gibi Müsned türü

⁸ Nitekim bu bölüm, müstakil bir şekilde de basılmıştır. Bk. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ 'Îmâduddîn İsmâil b. Ömer (v.774/1373), *Fedâilü'l-Kur'ân*, Mektebetu İbni Teymiyye, Beyrût, H.1416.

hadis eserlerinden çok faydalanmıştır. Bununla birlikte hadisler hakkında çoğunlukla bir değerlendirmede bulunmamıştır. Bu bölümün sonunda da “Kur’ân âyetlerinin, kelimelerinin ve harflerinin sayıları, hizip, cüz, Kur’ân’da yabancı kelimelerin geçip geçmemesi” gibi bazı Kur’ân ilimlerinden söz etmiş ve “Sûre, Âyet, Kelime” gibi birtakım kavramlar üzerinde durmuştur. Bu kısmın ise Kurtubî’nin mukaddimesinden özet bir şekilde alıntıladığını ifade etmek mümkündür.

İbn Kesîr, Mukaddimesinde pek çok ilim ehlinin yararlanmış ve çoğunlukla eserlerinin isimlerini zikretmiştir. Kur’ân-Sûre faziletleri konusunda Kâsım b. Sellâm’ın *Fedâilü’l-Kur’ân*, Mushaf ile ilgili konularda Ebû Bekir b. Ebî Dâvud’un *el-Masâhif* ve Kur’ân’a karşı takınılması gereken âdâb gibi edep ile ilgili konularda da en-Nevevî’nin *et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti’l-Kur’ân* adlı eserlerinden nakillerde bulunmuştur. İbn Cerîr, Vâkıdî ve Kurtubî gibi kendisinden önceki müfessirlerin görüşlerini aktarmış ve değerlendirmelerine yer vermiştir.

Müfessirimizin önceki diğer rivâyet tefsirlerine göre en bâriz özgün yaklaşımlarından birisi de aktardığı rivâyetlere karşı tutumudur. İbn Kesîr, farklı hadisleri isnadları ile birlikte zikretmiş, kimi zaman hadislerin tenkidini yapmış, kimi zaman aynı rivâyetin farklı yollarını sıralamış, kimi zaman da aktardığı hadisleri şerh etmiş, sıhhat derecesini belirtmiştir ve kaynaklarını zikretmiştir. Hem ricâl ilmine hem de hadis tenkidine yer vermiştir. Bu konuda Kütübü’l-‘Aşra’dan ve Ricâl ilmi alanında –Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebu’l-Feth el-Ezdî vs. gibi- söz sahibi olan ilim ehlinin değerlendirmelerinden istifâde etmiştir. Bu açıdan rivâyet tefsiri yönteminin⁹, İbn Kesîr’in bu eseriyle birlikte güvenilirlik ve sağlamlık yönünden çok ileri bir seviyeye ulaştığını söyleyebiliriz.

⁹ Tefsirde rivâyet-dirâyet ayrımı; ayrıca bu ayrımın etimolojik yönü ve epistemolojik değeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sıcak, Ahmet Sait, *Kur’ân Tefsirinde Öznellik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 126-165.

İbn Kesîr, isrâiliyyât'a değinmiş ve bu tür rivâyetlere karşı takınılması gereken tavidan bahsetmiştir. Onun bu tavrı ise bahsi geçen yöntemin güvenilirliği konusunda az önce söylediklerimizi destekler mahiyettedir.¹⁰

Sonuçta İbn Kesîr'in, bu mukaddimesinde bazı eserleri derleyip değerlendirdiğini söyleyebiliriz. O, sadece alıntı yapmakla yetinmemiş; bilakis bazı değerlendirmelerde bulunarak ilgili konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Şimdi İbn Kesîr'in tefsir usûlü ile ilgili görüşlerini öğrenmek amacıyla mukaddimesinin üç bölümünü sırasıyla inceleyelim:

2. Mukaddime'nin İncelenmesi

İbn Kesir, mukaddimesine klasik bir şekilde giriş yapmış; ilk önce âyet ve hadisleri delil olarak kullanarak Allah'a farklı şekillerde hamd etmiştir. Sonra da Kur'ân'ın, kıyâmete kadar gelecek olan Arabı ve Acemiyle, siyahı ve kırmızısıyla bütün insan ve cinlere yönelik bir uyarıcı olduğunu söylemiştir.

Allah Rasûlü (s.a.s), "Ben, kırmızı ve siyah tenli kimselere gönderildim"¹¹ buyurarak hem insanlara (kırmızı) hem cinlere (siyah) gönderildiğini bildirmiş ve insanların, Kur'ân'ı anlamaya yönelik çaba göstermesi gerektiğini haber vermiştir. Bu sebeple ilim ehlinin, Allah kelâmının içerdiği anlamları ortaya çıkarması ve tefsir etmesi, kaynağından bunu talep etmesi, öğrenmesi ve öğretmesi vâciptir.¹²

¹⁰ Bu konudaki görüşlerini (2.1.2.) no'lu başlıkta inceleyeceğimiz için burada sadece ona işaret etmekle yetindik.

¹¹ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân (v.255/869), *Sunenu'd-Dârimî*, Tahk.: Huseyn Selîm Esed, Dâru'l-Muğni, Suudi Arabistan, 2000, c. III, s. 1603; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (v.354/965), *Sahihu İbni Hibbân*, Tahk.: Şu'ayb el-Ernaût, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1993, c. XIV, S. 375; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (v.241/855), *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Tahk.: Şu'ayb el-Ernaût ve diğerleri, Muessesetu'r-Risâle, Süriye, 1999, c.XXII, s. 165. Huseyn Selîm Esed ve Şu'ayb el-Ernaût, hadisin sahîh olduğunu söylemişlerdir.

¹² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Tahk.: Sâmî b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe,

Allah, kendi kitabından yüz çevirdikleri ve dünyalığa yöneldikleri için ehl-i kitâb'ı kötölemiştir. O halde Müslümanların, ehl-i kitâbın bu özelliklerinden geri durmaları, Allah'ın kitâbını öğrenmeleri, anlamaları ve öğretmeleri gerekir. Bu şekilde Müslümanlar, ehl-i kitâb'ın, günah ve masiyetle katılaştıran kalpleri yerine; imânla dirilen ve yumuşayan kalplere sahip olurlar.

İbn Kesîr, bu şekilde açıklamalar yaptıktan sonra “Bir kimse, 'O halde en iyi tefsir yolu nasıldır?' diye soracak olursa” diye kendi kendine bir soru sormuş ve buna cevap vermiştir.¹³

İbn Kesîr'in kendi kendine sorduğu bu soru, değindiği konular, konuları sıralayış tarzı ve kullandığı deliller, mukaddimenin bu bölümünü İbn Teymiyye'nin *Mukaddimetun fi Usûli't-Tefsîr* adlı eserinden özetlediğini göstermektedir. Zira İbn Teymiyye, aynı şekilde eserinin ikinci bölümüne giriş yapmış ve yine aynı şekilde delilleri sıralamıştır. Sadece İbn Kesîr, bazı yerlerde buna ilâve olarak birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur.¹⁴

İbn Kesîr, ikinci bölümde Buhârî'nin eserinin bir bölümünü esas aldığını belirttiği gibi bu bölümü de İbn Teymiyye'den iktibas ettiğini açıklasaydı daha iyi olurdu. Mukaddimenin son bölümünde Kurtubî'den özet bir şekilde nakilde bulunduğu halde onun da kaynağını zikretmemesi, bu tavrının yalnızca İbn Teymiyye'ye yönelik bir durum olmadığını göstermektedir. Kaynaklarda aktarılan şu olay, -pek güçlü olmasa da- İbn Kesîr'in takındığı tavrın sebebini gösteren bir ihtimal olması açısından zikredilmeye değerdir:

İbn Abdi'l-Hâdî'nin aktardığına göre bazen İbn Teymiyye'ye, tefsir veya başka ilimler hakkında bir konu sorulurdu. O da “bu konuda bir eser

y.y., 1999, c. I, s. 6.

¹³ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 7.

¹⁴ Bk. İbn Teymiyye. Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm (v.728/1328), *Mukaddimetun fi Usûli't-Tefsîr*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, 1980, s. 39-50.

yazdım” derdi ve nerede olduğunu bilmezdi. Sonra da arkadaşlarına döner ve “bana yazdığım eseri getirin!” derdi. Arkadaşları ise o eserlere karşı olan isteklerinden dolayı onu geri getirmezdiler ve âciz olduklarından dolayı da onu başkasına nakletmezlerdi. Böylece o eser kaybolurdu ve ismi bilinmezdi.¹⁵ Buna göre İbn Teymiyye’nin risâlesi, onun eseri olduğu bilinmeyecek bir şekilde İbn Kesîr’in eline ulaşmış olabilir. Fakat bu ihtimalin zayıf olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü İbn Teymiyye’nin önde gelen gözde öğrencilerinden biri olan İbn Kesîr’in, hocasının meşhur olan bu eserinden habersiz olması güçtür. Onun, niye böyle bir tavır sergilediğini ise kesin olarak bilememekteyiz.

Şimdi birinci bölümde değindiği konuları açıklayalım.

2.1. Birinci Bölüm

İbn Kesîr’in, tefsir usûlü ile ilgili verdiği önemli bilgilerin büyük kısmı, bu bölümde geçmektedir. Birinci bölüm, günümüzde bahsi geçen ilim alanı ile ilgili tartışmalara ve araştırmalara olumlu katkılar sağlayacak nitelikte olması açısından oldukça önemlidir.

2.1.1. Kur’ân’ın En İyi Tefsir Yöntemi

İbn Kesîr’e göre en iyi tefsir yöntemi, Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsir etmektir. Zira onun bir yerinde mücmel bırakılan bir konu, başka bir yerinde açık bir şekilde anlatılır. Bu mümkün olmadığı takdirde de Kur’ân’ın açıklayıcısı olan sünnete başvurulur. Çünkü sünnet, Kur’ân gibi peygambere vahyedilir. Ancak Kur’ân’ın tilâvet edildiği gibi tilâvet edilmez.¹⁶

İbn Kesîr, görüşünü destekleyen âyet, hadis ve alıntılarını sıraladıktan sonra Mu’âz b. Cebel’in, hz. Peygamber tarafından Yemen’e gönderildiğinde onun ile hz. Peygamber arasında geçen konuşmayı da

¹⁵ İbn Abdi’l-Hâdî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed (v.744/1344), *el-‘Ukûdu’d-Durriyye Min Menâkibi Şeyhi’l-İslâmi İbn Teymiyye*, Tahk.: Muhammed Hâmid el-Fakiy, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrût, t.y., s. 81.

¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. I, s. 7.

zikredip “Bu hadis, müsned ve sünenlerde geçen isnadı ceyyid olan bir hadistir” demiştir.¹⁷

Bir âyetin, Kur’ân ve sünnet ile tefsir edilmesinin mümkün olmaması durumunda ise sahâbe sözlerine başvurulması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü sahâbîler, kendi dönemlerindeki delil ve durumlara şahitlik etmiş, tam anlayışa, sahih ilme ve sâlih amele sahip kimselerdir. Dolayısıyla onlar, Kur’ân’ı anlamaya daha çok layıktırlar. Özellikle de İbn Mes’ûd ve İbn Abbâs gibi onların önde gelenleri böyledir.¹⁸

İbn Kesîr’e göre bir âyetin tefsiri, bu üç kaynakta bulunmadığı takdirde ise Mücâhid, ‘İkrime, Sa’îd b. Cübeyr, Hasan el-Basrî, Mesrûk, İbnu’l-Museyyeb, Katâde vs. gibi tefsir alanında meşhur olmuş tâbiûndan kimselere müracaat edilir.¹⁹

Ancak şuna dikkat edilmesi gerekir: Kimi zaman tâbiûn, bir âyet hakkında aynı anlama gelen farklı lafızlarla görüş belirtir. Dolayısıyla bu konuda ilim sahibi olmayan kimseler, bunların farklı görüşler olduklarını zanneder. Halbuki bazen tâbiûnun bir kısmı, bizzat âyette geçen lafzın anlamını olduğu gibi açıklarken, bir kısmı da lafzı, lüzûmî/gerektirici anlamıyla veya benzer bir anlamla açıklar.²⁰

Tâbiûn, bir âyetin tefsiri konusunda ihtilâf ettiği takdirde bir kısmının görüşleri, diğerlerinin görüşlerine karşı bir hüccet sayılmaz. Ancak bir âyetin tefsiri hakkında aralarında icmâ meydana geldiğinde bu durum, hiç şüphe yok ki bir hüccet sayılır. Tâbiûn arasında da bir ihtilâf vukû’ bulduğunda o zaman Kur’ân ve sünnet diline veya Arap diline müracaat edilir.²¹

¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 7.

¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 7.

¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 10.

²⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 10.

²¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 10.

Aslında İbn Kesîr'in "en iyi tefsir yöntemi" olarak burada zikrettiği dört merhale, sahâbe döneminden itibaren günümüze dek kabul edilen yegâne güvenilir tefsir yöntemidir. Zira Allah, hem Kur'ân lafızlarını hem de lafızların taşıdığı anlamları korumayı üzerine yükledi²² ve peygamberini (s.a.s) de Kur'ân'ın mücmel olan yerlerini açıklamak üzere gönderdi.²³ Dolayısıyla Kur'ân ile yetinip de sünneti terk eden kimselerin, Kur'ân'ın tefsiri konusunda apaçık bir hataya düştüğü ortadadır. Çünkü bu şekilde hem peygamberin Kur'ân'ı açıklama görevini hem de risâletin önemli bir yönünü reddetmiş olmaktadır.

Vahiy, apaçık bir Arapça ile Arap toplumunun önde gelen kabilesi Kureyş'in lehçesi üzerine inmesinden dolayı elbette sahâbe, sonraki nesillere nazaran Kur'ân literatürünü ve tefsirini daha doğru anlama imkanına sahip olmaktadır. Tâbiûn döneminde ise Arap dilinin henüz bozulmamış ve dinî alandaki fitnelerin fazla yayılmamış olması; ayrıca bu dönemin, sahâbe dönemine en yakın dönem olması hasebiyle tâbiûn, sonraki nesillere kıyasla surelerin tefsirini daha doğru bilmek durumundadır.

2.1.2. İsrâîliyyât

İbn Kesîr'e göre isrâîliyyât'a dayalı haberler, delil gösterilmek için değil; sadece destekleyici bir haber olarak kullanılabilir. Buna göre isrâîliyyât, üç kısımdır:

Birincisi: Kur'ân ve sünnet'in, doğruluğuna şahitlik ettiği haberler, doğru kabul edilir.

İkincisi: Kur'ân ve sünnet'in yalanladığı haberler reddedilir.

²² Bk. "Onu (ezberlemek için) aceleye kapılıp dilini onunla hareket ettirip durma. Şüphesiz, onu toplamak ve onu okutmak bize âttir. Şu halde, Biz onu okuduğumuz zaman, sen de onun okunuşunu izle. Sonra muhakkak onu açıklamak yine Bize aittir." (el-Kıyâme 75/16-19).

²³ Bk. "Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Zikr'i/Kur'ân'ı indirdik." (en-Nahl 16/44).

Üçüncüsü: Doğruluğu veya yanlışlığı konusunda Kur'ân ve Sünnet'te bir delil bulunmayan haberler, ne doğrulanır ne de yalanlanır. Ancak destekleyici bir haber olarak anlatılması câizdir. Bununla birlikte bu kısımdaki haberlerin çoğu, faydasız konularla ilgilidir. Bu yüzden ehl-i kitâb'ın arasında bu konularda çokça ihtilâf meydana gelmektedir. Bu konuları aktaran müfessirler de ihtilâfa düşmektedir. Oysaki bu konular, ne dünyevî ne de uhrevî hiçbir fayda sağlamamaktadır.²⁴

Bu konuda uyulacak en iyi yol şudur: İlgili konu hakkındaki bütün görüşler bilindir, doğru ve batıl olan görüşler birbirinden ayırt edilir ve buna dikkat çekilir, bu konu hakkındaki ihtilâfin faydaları anlatılır ki meydana gelen faydasız ihtilâf uzamasın ve zihinler, onunla meşgul olmasın.

Bu açıdan bütün görüşleri bilmeksizin ihtilâflı mesele hakkında konuşan kimse, eksik bir kimsedir. Çünkü doğru olan görüş, onun aktarmadığı görüş olabilir. Yine ilgili konu hakkında var olan farklı görüşleri yalnızca aktarmakla yetinen ve doğru olan görüşün hangisi olduğunu açıklamayan kimse de eksiktir. Çünkü bu kimse, ya bilerek yalan söyleyen ya da hata eden bir cahildir. Ayrıca sonuçta bir-iki anlama gelen pek çok lafzı, farklı görüşler olarak aktaran kimse, boşuna zaman kaybetmiş ve doğru olmayan bilgileri çoğaltmış olur.²⁵

Kanaatimizce tefsir eserlerinde isrâîliyyât'ın zikredilmesi, bu eserlerin güvenilirliğine hâlel getirmektedir. Öyle ki eğer müfessir, bu rivâyetleri aktarmakla birlikte onların sahîh-batıl olanlarını birbirinden ayırt etmediğinde durum daha çok kötüleşir. Dolayısıyla isrâîlî rivâyetlerin kullanılmaması veya en azından kullanılmaları durumunda sıhhat durumlarına yer verilmesi gerekir.

2.1.3. Re'y ile Tefsir

²⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 9.

²⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 9.

İbn Kesîr, yalnızca re'ye dayalı bir şekilde Kur'ân'ı tefsir etmenin, haram olduğunu belirtir. Buna göre bir kimse, âyetin tefsirini doğru bir şekilde yapsa bile doğru yolu kullanmadığı ve bilgisizce açıklama yaptığı için hata etmiş olur. Bu hatanın ve günahının büyüklüğünden dolayı selef, bilmediği konularda konuşmaktan kaçınırdı. İbn Kesîr, selefin bu yönüne değindikten sonra bununla ilgili nakiller aktarmış ve onları değerlendirmiştir.²⁶

İbnu'l-Kayyîm'in şu tespiti bu konuya açıklık kazandırmak açısından çok güzeldir: "Allah, bilgisizce fetva vermeyi haram kılmış ve onu, büyük günahlardan saymıştır. Hatta onu, en büyük günahlar arasında zikretmiştir. Allah şöyle buyurdu: 'De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri-hayasızlıkları, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.' (A'râf 7/33) Allah, bu âyette haramları dört mertebeye ayırmıştır. En düşük haram olan çirkinlik-hayasızlıkları zikrederek onları saymaya başlamıştır. Sonra ikinci mertebede bunlardan daha ağır haramlar olan günah (الإثم) ve zulmü zikretmiştir. Ardından üçüncü mertebede bu iki mertebedeki günahlardan daha büyük bir haram olan şirkten bahsetmiştir. Dördüncü mertebede ise bu mertebelerin en büyüğü olan kendisi hakkında bilgisizce konuşmayı saymıştır. Bu mesele ise O'nun isimleri, sıfatları, fiilleri, dini ve şeriati hakkında bilgisizce konuşmayı da kapsamaktadır."²⁷

Sonra İbn Kesîr, selefin, bilgisizce konuşmaktan kaçınmasının, bilgiye dayanarak lügavî ve şer'î açıklamalar yapmalarına engel olmadığını ve bu davranışı sergilemenin, herkes için vâcip olduğunu söylemiştir. Bu durumda bir kimsenin, bilgisizce konuşması haram olduğu

²⁶ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 10-13.

²⁷ İbnu'l-Kayyîm, Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye (v.751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-'Âlemîn*, Tahk.: Muhammed Abdusselâm İbrâhîm, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1991, c. I, s. 38.

gibi bilgi sahibi olduğu bir konuda sorulan soruya yanıt vermesi de vâciptir.²⁸

İbn Kesîr, bazı hadisleri tahlil-tenkid etmiş ve İbn Abbâs'a dayanarak Kur'ân'ın, dört bölümden oluştuğunu belirtmiştir. Buna göre Kur'ân'ın bir bölümünün içerdiği anlamları, yalnızca Allah bilmektedir. Kur'ân'ın bir bölümü, âlimler tarafından açıklanır. Bir bölümü, bütün Araplar; bir bölümü de bütün okuyucular anlar.²⁹

Görüldüğü gibi bu bölümde İbn Kesîr, hocası İbn Teymiyye'nin görüşlerini savunmuş ve onun eserini, bu konuda yeterli görmesinden olacaktır ki onu, olduğu gibi aktarmış ve az da olsa birtakım ilâvelerde bulunmuştur.

2.2. İkinci Bölüm

İbn Kesîr, birinci bölümde yaptığı uygulamayı bu bölümde de sürdürmüştür. Yani o, konu hakkında müstakil bir eser yazmak yerine, var olan eserleri bazı ilâvelerde bulunarak aktarmayı tercih etmiştir.

O, bu bölümde Buhârî'nin, meşhur *Sahih* adlı eserinde bulunan Fedâilu'l-Kur'ân bölümünü, Buhârî'nin yöntemi üzere aktarmış ve farklı kaynaklardan da yararlanarak hem bazı hadisleri şerh etmiş hem de onları tenkid-tahlil etmiştir. Sadece Buhârî'nin, bazı sûrelerin fazileti hakkında aktardığı hadisleri, ilgili sûrelerin başında zikrettiği için bu bölümde onlardan söz etmemiştir.³⁰

İbn Kesîr, bu bölümün girişinde bahsi geçen konu ile ilgili şöyle demiştir: “Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* bölümünü *Tefsir* bölümünden sonra

²⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 13-14.

²⁹ el-Mâverdî, “Hiç kimsenin, onu bilmemesinin mazeret olmayacağı” kısmının, “Âlimlerin bildiği” kısma dâhil olduğunu belirtmiştir. Çünkü bilmeyen kimse, ilgili âyetin tefsirini bir âlime sorarak onu bilir. Ancak bu iki kısım, farziyyet açısından farklılık göstermektedir. Herkesin bilmesi gereken ilim, farz-ı ‘ayn; âlimlerin bildiği kısım ise farz-ı kifâye olur. Bk. el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed (v.450/1058), *en-Nuketü ve'l-'Uyûn*, Tahk.: es-Seyyid b. Abdulkasûd, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, t.y., c. I, s. 36-37.

³⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Tahk.: Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, y.y., 1999, c. I, s. 54.

zikretmiştir. Tefsir daha önemli olduğu için ilk önce onunla başlamıştır. Biz ise Kur'ân'ı ezberlemeye, anlamaya ve onunla amel etmeye yönelik bir etken olması amacıyla Fedâilu'l-Kur'ân konusunu Tefsir'den önce işledik ve her surenin başında onu tefsir etmeden önce faziletinden bahsettik. Yardım istenecek olan Allah'tır."³¹

İbn Kesîr, pek çok müfessirin âdeti olduğu üzere tefsir usûlü ile ilgili genel bilgileri, birinci bölümde açıkladıktan sonra ikinci bölümde Buhârî'nin eserindeki sıralamasına dayanarak farklı Kur'ân ilimlerinden bahsetmiştir. Kur'ân ilimlerine ilâve olarak da Kur'ân'a karşı takınılması gereken edeplerden söz etmiştir.

İbn Kesîr, hadislerden istinbat edilen konu ve hükümlere değindiği için Kur'ân ilimlerinden sıralı ve düzenli bir şekilde söz etmemiştir. O, bir hadisi şerh ederken ilgili hadisin içerdiği ilimlerden bahsetmiştir.

Biz ise onun bu bölümde işlediği konular hakkındaki görüşlerini hadislerin tenkidine yer vermeksizin inceleyip aktaracağız. Çünkü hadislerin tenkidini ve diğer tarîkleri hakkındaki görüşlerini aktaracak olursak çalışmamız, amacından sapacak ve makale formatından çıkacaktır.

2.2.1. Kur'ân'ın Nüzûlü

İbn Kesîr'e göre Kur'ân, kendisinden önceki kitaplar üzerinde müheymin'dir. Yani emin, şahit ve gözetleyicidir. Kur'ân, mübârek bir vakit ve zamanda; Mekke'de Ramazan ayında Allah Rasûlü'ne (s.a.s) indirilmeye başlanmış ve inişi, 13 senesi Mekke'de ve 10 senesi Medîne'de olmak üzere 23 sene sürmüştür.³²

³¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 17. Bununla birlikte tefsir eserinin ilk nüshası olan "Mekkî nüsha"da bu bölümü, eserinin sonuna eklemiş ve şöyle demiştir: "Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* bölümünü *Tefsir* bölümünden sonra zikretmiştir. Tefsir daha önemli olduğu için ilk önce onunla başlamıştır. Biz de ona uyararak onun minvali üzere gittik." Esas aldığımız ve daha sağlam nüsha olan İbnü'l-Muhibb'in nüshasında ise yukarıda aktardığımız sebebi belirterek bu bölümü, mukaddimeye eklemiştir. Bk. İbn Kesîr, *Fedâilu'l-Kur'ân*, s. 4.

³² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 17-18.

Yüce Allah, “Oku!” emrinden sonra meydana gelen vahyin birinci fetreti dışında hiçbir zaman vahyi kesmemiş; bilakis peygamber (s.a.s.) vefat edene dek ona, gerekli yerlerde vahiy indirmiştir. Allah, peygambere (s.a.s.) duyduğu muhabbetten ve verdiği önemden dolayı Kur’ân’ı, ona parça parça halinde indirmiştir. Zira bu şekilde onunla daha çok ilgilenmiş olmaktadır. Ayrıca diğer kitapları, topluca indirdiği halde Kur’ân’ı, ona gösterdiği itinadan dolayı ihtiyaca binâen parça parça indirmiştir. Birinci fetretten sonra inen ilk vahiy ise “Ey örtüsüne bürünen, kalk ve uyar!” âyetidir.³³

Her sene ramazan ayında Cibrîl ve peygamber, Kur’ân’ı karşılıklı olarak birbirlerine arz ederlerdi. Bu şekilde neshedilmiş olan âyetlerin çıkarılması ve geride kalanların kesin tespiti ve hıfzı yapılmış olurdu. Bu yüzden son ramazan ayında Cibrîl ve Nebî (s.a.s), Kur’ân’ı iki defa birbirlerine arz etmişlerdir. Allah ile peygamber arasında elçilik görevini yürütüp vahiy getiren kimse, Cibrîl idi. Kur’ân, Kureyş lehçesi üzerine Arapça olarak indirilmiştir. Peygamberin, Kur’ân’ı bazı malzemeler üzerine yazan vahiy kâtipleri vardı ve Zeyd b. Sâbit bu kimselerden biri idi.³⁴

2.2.2. Kur’ân’ın İ’câz’ı

Kur’ân, peygamberin, diğer peygamberlerin mu’cizelerinden üstün olan bir mu’cizesidir. Zira diğer peygamberlerin mu’cizesi, anlıktır ve onların dönemlerine yöneliktir. Onların vefatından sonra ise bu mu’cizelerin bir etkisi kalmamaktadır. Yalnızca onların bazı tabileri, bu mu’cizeleri bazen aktarır. Kur’ân ise peygamberin vefatından sonra da mu’cize olma vasfını sürdürmekte ve her zaman indiği dönemdeki gibi kalmaktadır. Mu’cize olmasının diğer bir yönü de bir benzerinin getirilmesi konusunda meydana okunmasına rağmen onun bir benzerinin

³³ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 22-23, 58.

³⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 51.

getirilememesidir. Zira müşrikler, en fasih Arapçayı konuşan, belâgat ve şiir konusunda en iyi bilgiye sahip olan kimseler oldukları halde onun bir benzerini getirememişlerdir. Kur'ân, faydalı ve doğru pek çok ilmi içermesi, belîğ ve fasîh bir Arapçaya sahip olması, geçmiş ve gelecek ile ilgili gaybî meseleleri doğru bir şekilde haber vermesi, âdil ve sağlam hükümler içermesi vs. gibi açılardan da bir mu'cizedir.³⁵

İbn Kesîr, Kur'ân'ın i'câz yönleri için özel bir başlık açmasa da bu konuya işâret ederek Ehl-i Sünnet'in savunduğu görüşleri kabul ettiğini göstermiştir.

2.2.3. Mekkî-Medenî Ayrımı

İbn Kesîr, âyetlerin Mekkî-Medenî ayrımında ise cumhûr'un görüşünü tercih etmiştir.³⁶ Ona göre Kur'ân'daki âyetler, Mekkî ve Medenî diye ikiye ayrılmaktadır. Hicretten önce inen âyetler Mekkî; hicretten sonra inen âyetler ise –isterse Mekke'de inmiş olsun- Medenî'dir. Bazı sûrelerin Mekkî, bazılarının da Medenî olduğu hakkında icmâ bulunmaktadır. Kimi sûrelerin nerede indiği hakkında ise ihtilâf bulunmaktadır.³⁷

Ayrıca Mekkî ve Medenî âyetlerin birbirinden ayırt edilebilmesi için kimi ilim ehli, sınırlandırılması zor ve güç olan bazı tespitlerde bulunmuştur. İbn Kesîr'in, bu tespitlerden söz ederken “zor ve güç olan bazı tespitler”³⁸ ifâdesini kullanması, onları kesin olarak kabul etmediğini göstermektedir. Zira her tespitin bir istisnası çıkabilmektedir. Bu tespitlerden bazıları şöyledir:

1- Bakara ve Âl-i 'İmrân sûreleri dışında başında hurûfu'l-mukatta'anın var olduğu sûreler Mekkîdir.

³⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 20.

³⁶ es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekir (v.911/1505), *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Tahk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitâb, Y. y., 1974, c. I, s. 37; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 18.

³⁷ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 18.

³⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 18.

2- “Ey îmân edenler!” buyruğunun var olduğu sûreler Medenîdir.

3- “Ey İnsanlar!” buyruğunun var olduğu sûrelerin çoğu Mekkîdir.

4- Bazı sûreler, bir defa Mekke’de, bir defa da Medîne’de olmak üzere toplamda iki defa inmiştir.

5- Mekkî sûrelerde geçen bazı âyetler Medenîdir.

Bu tespitlerin doğru olanı ise sahîh delilin delâlet ettiği konulardır.³⁹

2.2.4. Kur’ân’ın Mushaf Haline Getirilmesi ve Çoğaltılması

İbn Kesîr, Kur’ân’ın mushaf halini alması ve çoğaltılması meselelerine; ayrıca bu konuda meydana gelen olaylara ve ortaya atılan şüphelere de yer vermiştir.

İbn Kesîr, Peygamber (s.a.s) döneminde pek çok sahâbînin, Kur’ân’ı ezberlediğini söylemiştir. Ubey b. Ka’b, Mu’âz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, Ebu’d-Derdâ, Ebû Bekir, İbn Mes’ûd, Osmân, Alî vs. Kur’ân’ı ezberleyen bazı hâfız sahâbîlerdir.⁴⁰ Peygamber (s.a.s.) döneminde Kur’ân, bir kitap halini almamıştı. Yemâme savaşında yaklaşık olarak 500 kadar hâfızın şehit olması üzerine Ömer’in tavsiyesiyle Ebû Bekir’in emriyle Kur’ân, bir kitap haline getirilmiştir. Bu şekilde okuyucular, Kur’ân’ı bütünüyle ezberlemek konusunda daha kolay bir yol bulmuşlardır. Bu durum, Ebû Bekir’in yaptığı en iyi işlerden biridir. Kur’ân âyetleri, ancak iki şahidin şahitliğinden sonra mushafa yazılırdı. Kur’ân âyetleri, hem yazılı malzemelerden hem de hâfizalardan nakledilirdi. Sahâbîler, Allah’ın ve peygamberinin (s.a.s.) emânetine sahip çıkmak ve onu korumak konusunda çok gayret sahibi kimselerdi. Bu yüzden onlar, hem Kur’ân’ı hem de sünneti aktardılar ve ikisini birbirine karıştırmadılar. Kur’ân’ın

³⁹ Bu konuda daha fazla bilgi için bk. ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah b. Behâdir (v.794/1392), *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Tahk.: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrût, 1957, c.I, s. 188-191; İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. I, s. 18.

⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. I, s. 24.

hiçbir âyetini aktarmamazlık yapmadılar ve hiçbir âyeti unutmadılar. Onlar, Kur'ân'ı eksiksiz bir şekilde naklettiler.⁴¹

Mushaf, ilk önce Ebû Bekir, sonra Ömer ve ardından Hafsa'nın yanında kalmıştır. Osmân'ın halifeliği döneminde Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinin fethiyle ilgilenen Müslümanların, Kur'ân'ın farklı kıraatleri hakkında tartışması ve bu durumun fitneye yol açması sebebiyle Huzeyfe'nin tavsiyesi üzerine Osmân, Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir heyet kurarak Hafsa'nın yanındaki mushafı esas alarak Kur'ân'ı, Kureyş kıraati üzere tek bir kıraat olarak yazdırıp çoğaltmıştır. Sonra da asıl mushafı, Hafsa'ya göndermiş ve yeni nüshaları da diğer vilâyetlere göndermiştir. Geri kalan Mushafların ise yakılmasını emretmiştir. Hafsa'nın yanındaki mushaf ise vefatından sonra Mervân b. Hakem tarafından aynı sebepten dolayı yakılmıştır.⁴² Bu şekilde Kur'ân, Tevrât ve İncîl'in aksine ihtilaftan korunmuştur. Zira Yahûdîler, Tevrât hakkında; Hristiyanlar da İncîl hakkında kendi aralarında ihtilâfa düşmüşlerdir. Birinin kabul ettiği nüsha, diğerinin nüshasına çokça aykırılık göstermektedir. Bununla birlikte her iki kitap da Kur'ân ile neshedilmiştir.⁴³

Nitekim Allah, Kur'ân'ın korunmasını üzerine aldığı halde diğer kitapları din adamlarının sorumluluğuna bırakmıştır.⁴⁴

İbn Kesîr, mushaf nüshalarının çoğaltılması meselesini anlatırken Zührî yoluyla nakledilen Zeyd b. Sâbit'in şu sözü üzerinde durmuştur: "Mushafı neshettiğimizde Ahzâb sûresinden bir âyeti bulamadım. Ben ise

⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 24-27. İbn Kesîr'in, sahâbenin, hiçbir ayeti aktarmamazlık yapmadığını belirtmesi, muhtemelen Şîa'nın, "sahâbe, Alî'nin imametini vb. bildiren ayetleri gizlemiştir" iddiasına bir cevap amacıyla söylenmiştir.

⁴² Mushaflar konusunda İbn Kesîr, İbn Ebî Dâvud'un *el-Masâhif* adlı eserinden çokça alıntı yapmıştır. Bk. İbn Ebî Dâvud, Ebû Bekir Abdullah b. Süleymân (v.316/889), *Kitâbu'l-Masâhif*, Tahk.: Muhammed b. 'Abde, el-Fârûk el-Hadîse, Kâhire, 2002, s. 48-114.

⁴³ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 27-29.

⁴⁴ Bk. "Hiç şüphesiz, zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz; onun koruyucuları da gerçekten biziz." (el-Hicr 15/9).

Allah Rasûlü'nün (s.a.s) bu âyeti okuduğunu işitirdim. Onu aradık ve Huzeyme b. Sâbit'in yanında olduğunu gördük: 'Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki Allah ile yaptıkları ahide sadakat gösterdiler; böylece onlardan kimi adağını gerçekleştirdi, kimi beklemektedir. Onlar hiç bir değiştirme ile (sözlerini) değiştirmediler' (Ahzâb 33/23) Sonra da mushaftaki sûresine onu ekledik.”⁴⁵

İbn Kesîr, az önce aktardığımız rivayet hakkında şöyle demiştir: “Zührî'nin, Ahzâb sûresinde geçen âyetin durumu hakkında Hârîce yoluyla babasından aktardığı ve bu âyeti, bulunduğu sûresine eklemelerini anlatan rivâyete gelince; Zührî'nin, bu sözü Osmân'ın Mushafları çoğaltması olayında zikretmesi tartışmalıdır. Halbuki Zühri-Ubeyd b. Sibâk-Zeyd b. Sâbit yoluyla gelen başka bir rivâyette açık olarak geçtiği gibi bu olay, es-Siddîk'in mushafı oluşturma esnasında meydana gelmiştir. Bunun delili ise Zeyd'in şu sözüdür: 'Sonra da mushaftaki sûresine onu ekledik.' Bu âyet ise Osmân'ın neshettirdiği Mushafların hâşiyelerinde bulunmamaktadır.”⁴⁶

İbn Kesîr'in rivâyetin bu yönüne dikkat çekmesi oldukça önemlidir. Zira Osmân'ın mushafları çoğaltma olayı esnasında böyle bir durum meydana gelmiş olsaydı, Ebû Bekir döneminde oluşturulmuş ve bütün sahâbîlerin onayını almış olan mushafın, Osmân dönemine kadar eksik olduğu ortaya çıkardı. Bu ise şüphe verici bir yöndür.

2.2.5. Sûrelerin-Âyetlerin Tertibi ve Sûrelerin İsimlendirilmesi

Müfessirimize göre Kur'ân sûrelerin tertibi, Osmân'ın ictihadı olup ona tabi olmak mustehaptır. Âyetlerin tertibi ise tevkîfidir.⁴⁷ Sûreler,

⁴⁵ İbn Ebî Dâvud, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 88; el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâ'il (v.256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, Tahk.: Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrût, h.1422, c. IV, s. 19; en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî (v.303/915), *Sunenu'l-Kubra*, Tahk.: Abdülgaffâr Suleymân el-Bindârî - Seyyid Kusrevî Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1991, c. VI, s. 430; İbn Hibbân, *Sahîh*, c. X, s. 59.

⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 33.

⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 30. Kur'ân âyetlerinin tertibinin tevkîfi oluşunun hikmeti ve ilgili örnekler için bkz. Çalışkan, Necmettin *Habenneke ve Nüzûl*

“Bakara sûresi”, “Ankebût sûresi” ve “Nahl sûresi” vs. gibi isimlendirilebileceği gibi “Bakara/ineğin bahsi geçen sûre”, ve “Örümceğin veya arının bahsi geçen sûre” vs. gibi açıklamalı bir şekilde isimlendirilebilir. Bununla birlikte ikincisi, daha ihtiyatlıdır.⁴⁸

2.2.6. Mushaf’ın Harekelenmesi

Mushafın noktalanması ve harekelenmesi ise bir görüşe göre Abdulmelik b. Mervân’ın emriyle Hasan el-Basrî ve Yahya b. Ya’mer’a yaptırılmış ve bir görüşe göre de noktalamayı Ebu’l-Esved ed-Duelî yapmıştır. Ayrıca Muhammed b. Sîrîn’in, Yahya b. Ya’mer tarafından noktalanmış bir mushafa sahip olduğu nakledilmektedir. Mushafın haşiyelerine öşürleri ise bir görüşe göre Haccâc, diğer görüşe göre de Me’mûn yapmıştır.⁴⁹

2.2.7. Yedi Kıraat

Kur’ân’ın yedi kıraati/harfi vardır ve bu yedi kıraat, yedi kıraat imamın kıraatlerinden ayrıdır. Yedi kıraat imamının kıraatleri, bu kıraatlerden yalnızca bir tanedir. Bununla birlikte ilim ehli, kıraat ile ilgili hadislerde geçen “yedi harf”in ne olduğu konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu konuda yapılan açıklamalar, 5 görüş etrafında toplanmaktadır:

1- Yedi harf, anlamların birbirine yakın olup da lafızların farklı olması durumudur. Çoğunluk bu görüştedir.

2- Kur’ân’ın hepsi değil; bir kısmı bu şekilde inmiştir. Onun bir kısmı, bir harf; bir kısmı da başka bir harf üzerinedir.

3- Yedi kıraat, Mudar kabilesinin bazı kollarına özeldir.

4- Yedi kıraati, yedi şeye döner. Şöyle ki; bir kısmının hareketleri ve şekli değişir, ancak anlamı değişmez. Bir kısmının şekli değişmez, ama anlamı değişir. Bir kısmının, değişen harf sebebiyle şekli ve anlamı

Sıralı Tefsiri, İstanbul, Şule Yayınları, 2017, s. 174-175.

⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. I, s. 76-77.

⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. I, s. 50.

değişir. Bir kısmının tekaddüm ve teahhür yoluyla kelimesi değişir. Bir kısım da ziyâde ile değişikliğe uğrar.

5- Yedi kıraat, Kur'ân'ın yedi anlamıdır: Emir, Nehiy, Va'd, Va'îd, Kıssalar, Mücâdele ve Emsâl.⁵⁰

İbn Kesîr, bu konular hakkındaki görüşlerini aktardıktan sonra Kur'ân'a yönelik takınılması gereken edeplerden bahsetmiştir. Kur'ân'ı ezberleyip unutmamak, ona özen göstermek, güzel sesle ve ağlamaklı bir şekilde onu okumak, öğrenmek ve öğretmek vs. gibi pek çok konuya değinmiştir.

Bu konuların tefsir usûlü ilmiyle pek bir bağlarının bulunmaması sebebiyle onların üzerinde durmaya gerek görmedik.

2.3. Üçüncü Bölüm

İbn Kesîr, bu bölümün başında Kur'ân tilâveti, tilâvetinin ve okuyucularının fazileti ile ilgili çoğunlukla Müsned ve Mu'cem eserlerinden hadisler aktarmış, onu ezberlemek ve unutmamak için rivâyet edilen duadan bahsetmiş ve kısa bir şekilde hadisleri değerlendirmiştir. Ancak tefsir usûlü ile ilgili hiçbir açıklama yapmamıştır.⁵¹

Ardından Kur'ân âyetlerinin, kelimelerinin ve harflerinin sayısı hakkında farklı görüşlerden bahsetmiş ve Kur'ân'da yabancı kelimelerin var olup olmadığı hakkında meydana gelen görüş ayrılığından kısa söz etmiştir. Ancak hiçbir tercih veya değerlendirme de bulunmamıştır.⁵²

2.3.1. Sûre, Âyet ve Kelime Kavramları

İbn Kesîr, “Sûre” ve “Âyet” kavramlarının kökü üzerinde durmuştur. Buna göre “Sûre” lafzının, hangi kökten türediği hakkında birkaç görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre “ortaya çıkmak ve

⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 44-46; el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (v.671/1273), *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Tahk.: Hişâm Samîr el-Buhârî, Dâru 'Âlemi'l-Kutub, Riyâd, 2003, c. I, s. 42-47.

⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 89-97.

⁵² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. I, s. 98-99.

yükselmek”, bir görüşe göre “şeref ve yücelik” ve bir görüşe göre “tam ve mükemmel olmak” anlamlarından türemiştir. Başka bir görüşe göre de “artık” anlamına gelen “Su’r” kelimesinden türemiştir. Buna göre sûre, Kur’ân’dan bir parça olduğu için bu ismi almıştır.

İbn Kesîr, bu görüşleri sıraladıktan sonra bu lafzın, “toplamak ve kuşatmak” anlamından da türemiş olabileceğini belirtmiştir. Sonunda “Allah en iyisini bilendir” diyerek herhangi bir görüş belirtmemiştir.⁵³

“Âyet” lafzının ise “bir önceki sözün, sonraki sözden ayrıldığına dâir bir alâmet” anlamına geldiğini söyledikten sonra farklı görüşlere de yer vermiştir. Bu bağlamda “âyet” lafzının, “cemaat” veya “mu’cize” gibi anlamlardan türediğini söyleyenler de olmuştur.⁵⁴

Son olarak da İbn Kesîr, bir âyetin, en az kaç kelimedenden oluşabileceğine dair bir-iki görüş sıralamış ve hiçbir tercih veya değerlendirme de bulunmaksızın Mukaddimenin sona erdiğini açıklamıştır.⁵⁵

Bu bölümün başında geçen hadisler toplamı dışında İbn Kesîr’in, “Kur’ân âyetlerinin, kelimelerinin ve harflerinin sayısı” konularından itibaren mukaddimenin sonuna kadar olan bölümü, Kurtubî’nin mukaddimesinden özetlediğini belirtebiliriz.⁵⁶

Sonuç

İbn Kesîr, tefsir eserinin daha iyi anlaşılması için eserinin başına uzun bir mukaddime yazmıştır. Burada bir müfessirin, Kur’ân’ı tefsir ederken takip etmesi gereken yöntemden bahsetmiş, isrâîliyyât ve re’y ile tefsirden söz etmiştir. Bu şekilde Kur’ân’ın anlaşılması noktasında müfessirin üzerine düşen sorumluluklara değinmiştir.

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. I, s. 100.

⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. I, s. 100.

⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. I, s. 100.

⁵⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi’u*, c. I, s. 59-69.

Yine Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması ve ezberlenmesi amacıyla bazı Kur'ân ilimleri bilgilerine yer vermiş ve bir müslümanın/okuyucunun, Kur'ân'a karşı takınması gereken edeplerden söz etmiştir. Böylece metlû/okunan vahyin daha iyi anlaşılması için müfessirin, yerine getirmesi gereken sorumluluklarının yanı sıra okuyucunun da üzerine düşen görevleri zikretmiştir.

Üçüncü bölümde ise tefsir alanını oluşturan Kur'ân'ı farklı açılardan tanıtarak mukaddimeye son vermiştir. İbn Kesîr, hitâbet/ritorik'in kısımları olan "Hatip-Hitap-Muhatap" üçlüsünden bahsederek hitâbet sanatının amacı olan beyân ve iknanın gereğini yerine getirmeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle o, tefsirin daha iyi anlaşılması için hem hatibin/müfessirin, Kur'ân'ı açıklama yönteminin nasıl olması gerektiğinden söz etmiş, hem de muhatabın/okuyucunun, hitaba/Kur'ân'a karşı takınması gereken edeplerden bahsetmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın birtakım özelliklerini tanıtarak konunun, en doğru şekilde anlaşılması için çaba sarf etmiştir.

İbn Kesîr, mukaddimesinde kendisinden önceki eserlerden çok faydalanmıştır. Önceki eserleri incelemesi ve onları bir değerlendirmeye tabi tutması, görüş kapsayıcılığı ve bilgi kesinliği açısından önemlidir. Müfessirimiz, hadisleri isnadlarıyla birlikte nakletmiş, onların metin ve isnadlarını tenkid etmiş ve yerli yerinde yapılan açıklamalarda bulunmuştur. İsrâîliyyât rivâyetlerini kısımlara ayırmış ve bu tür haberlerin, yalnızca destekleyici delil anlamında kullanılabileceğini savunmuştur. O, bu tutumuyla tefsir eserini, güvenilirlik yönünden önceki rivâyet tefsirlerinden daha ileri bir seviyeye taşımış ve bahsi geçen yöntemin, kaybettiği eski saygınlığını geri kazanmasını sağlamıştır.

İbn Kesîr'in, kaleme aldığı mukaddimesinde bu kadar tefsir usûlü bilgisine yer vermesi, çok sayıda eserlerden faydalanması ve önemli

açıklamalar da bulunması, tefsirinde izlediği yöntem konusunda bir bakış açısı kazandırmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (v.241/855), *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Tahk.: Şu'ayb el-Erna'ût ve diğerleri, Muessesetu'r-Risâle, Sûriye, 1999.

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâ'il (v.256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, Tahk.: Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrût, h.1422.

Cerrahoğlu, İsmail, "İbn Kesir ve Tefsiri", AÜİFD, XXV/1 (1982), s. 45-69.

Çalışkan, Necmettin *Habenneke ve Nüzûl Sıralı Tefsiri*, İstanbul, Şule Yayınları, 2017.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân (v.255/869), *Sunenu'd-Dârimî*, Tahk.: Huseyn Selîm Esed, Dâru'l-Muğnî, Suudi Arabistan, 2000.

İbn Abdi'l-Hâdî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed (v.744/1344), *el-'Ukûdu'd-Durriyye Min Menâkibi Şeyhi'l-İslâmi İbn Teymiyye*, Tahk.: Muhammed Hâmid el-Fakiy, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, t.y.

İbn Ebî Dâvud, Ebû Bekir Abdullah b. Süleymân (v.316/889), *Kitâbu'l-Masâhif*, Tahk.: Muhammed b. 'Abde, el-Fârûk el-Hadîse, Kâhire, 2002.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî el-'Askalânî (v.852/1449), *ed-Duraru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, Tahk.: Muhammed Abdulmu'îd Dân, Meclisu Dâirati'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, Hindistan, 1972.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (v.354/965), *Sahîhu İbni Hibbân*, Tahk: Şu'ayb el-Ernaût, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1993.

İbn Kâdî Şuhbe, Ebû Bekir b. Ahmed (v.851/1448), *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, Tahk.: el-Hâfiz Abdul'alîm Hân, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, h.1407.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ 'Îmâduddîn İsmâîl b. Ömer (v.774/1373), *Fedâilu'l-Kur'ân*, Mektebetu İbni Teymiyye, Beyrût, h.1416.

..... *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Tahk.: Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, y.y., 1999.

İbn Teymiyye, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm (v.728/1328), *Mukaddimetun fi Usûli't-Tefsir*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, 1980.

İbnu'l-'Îmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed (v.1089/1679), *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, Tahk.: Mahmûd el-Arnaût, Dâru İbni Kesîr, Beyrût, 1986.

İbnu'l-Kayyim, Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye (v.751/1350), *I'lâmu'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-'Âlemîn*, Tahk.: Muhammed Abdusselâm İbrâhîm, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1991.

Kehhâle, Ömer (v.1987), *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, t.y.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (v.671/1273), *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Tahk.: Hişâm Samîr el-Buhârî, Dâru 'Âlemi'l-Kutub, Riyâd, 2003.

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed (v.450/1058), *en-Nuketu ve'l-'Uyûn*, Tahk.: es-Seyyid b. Abdulmaksûd, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, t.y.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî (v.303/915), *Sunenu'l-Kubra*, Tahk.: Abdulğaffâr Suleymân el-Bindârî - Seyyid Kusrevî Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1991.

Okumuş, Mesut, “İbn Kesir Tefsiri’nde Bağlamın Rivayet Tefsir Kaynağı Olarak Yeri”, İslami İlimler Dergisi, II/1 (2007), s. 139-159.

Özaydın, Abdülkerim, “İbn Kesîr”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, s. 132-134.

Sıcak, Ahmet Sait, *Kur’ân Tefsirinde Öznellik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekir (v.911/1505), *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Tahk.: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, el-Heyetu’l-Mısriyyetu’l-‘Âmmetu li’l-Kitâb, y.y., 1974.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah b. Behâdır (v.794/1392), *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Tahk.: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrût, 1957.